

УДК 34(3/9)

ЦИВІЛЬНИЙ КОДЕКС НАПОЛЕОНА БОНАПАРТА 1804 РОКУ ТА ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ НА ТЕРИТОРІЇ РУМУНІЇ CIVIL CODE OF NAPOLEON BONAPARTE 1804 AND ITS APPLICATION IN ROMANIA

Сирко М.В.,

*здобувач кафедри історії держави, права та політико-правових учень
Львівського національного університету імені Івана Франка*

У статті досліджено історико-правові аспекти застосування Цивільного кодексу Наполеона Бонапарта на території Румунії. Значну увагу приділено аналізу передумов розробки і затвердження цього кодексу та визначено вплив кодексу Наполеона на розвиток румунського цивільного права.

Ключові слова: цивільний кодекс, правова система, законодавство, Румунія.

В статье исследованы историко-правовые аспекты применения Гражданского кодекса Наполеона Бонапарта на территории Румынии. Значительное внимание уделено анализу предпосылок разработки и утверждения этого кодекса и определено влияние кодекса Наполеона на развитие румынского гражданского права.

Ключевые слова: гражданский кодекс, правовая система, законодательство, нормы, Румыния.

The article examines the historical and the legal aspects of the Civil Code of Napoleon Bonaparte in Romania. Special attention is paid to the analysis conditions of development and approval of this Code and the Code Napoleon determined the impact on the development of Romanian civil law.

Key words: Civil Code, the legal system, laws, rules, Romania.

Постановка проблеми. Французький цивільний кодекс входить до числа рідкісних зведень законів, чия слава розходилась, як з самого початку, так і довгий час по тому, серед професіоналів у сфері права. Цей кодекс став для багатьох країн європейського континенту моделлю, що наслідують інші держави Європи і світу, зокрема, Румунський цивільний кодекс у Румунії, розроблений в 1864 році. Кодекс Наполеона Бонапарта став символом нового, політичного і юридичного порядку і, як вказують історичні факти, всюди був вирішальним чинником політичного домінування, мав свою монополістичну позицію на формування і розвитку права Румунії.

Стан дослідження. Цивільний кодекс Франції 1804 року завжди перебував у центрі актуальних інтересів історико-правової та цивілістичної наук Європи, оскільки був першим кодифікованим актом. Деякі автори, аналізуючи цей нормативно-правовий акт, визначали також окремі аспекти його впливу на держави Центрально-Східної Європи, зокрема, Румунії. Науковий інтерес даного питання висвітлювався у працях відомих вчених, а саме: Константина Статеску, Корнелія Барсана, Лівія Попа, Іоан Албу та ін. Відтак, **метою** цієї статті є дослідження історичних аспектів застосування Цивільного кодексу Наполеона Бонапарта на території Румунії, а також визначення характерних рис впливу Цивільного кодексу Франції на румунських землях.

Виклад основного матеріалу. У 1865 році після уніфікації законодавства Валахії був прийнятий Румунський цивільний кодекс. Поворотним пунктом у розвитку Румунії та створенні сучасної правової системи стала уніфікація права. Це законодавство було проведене після отримання незалежності. Даний кодекс дав правникам підстави називати Румунію «сестрою Франції». Його розбіжності з Кодексом Наполеона були зовсім незначні й склалися головним чином із деяких нововведень та положень [1, с. 396].

До уніфікації право у румунських провінціях складалося головним чином із звичаєвого права (знаного на За-

ході як *jus valanicorum*), де були включені багато особливостей римського права в області власності та спадкового права. У частковій кодифікації, яка бере місце під впливом європейського руху кодифікації, звичаєве право було введене в письмову форму. Попереднє цивільне законодавство в цих провінціях було візантійське право, яке мало вплив на Карагайський кодекс (діяв у Валахії з 1819 р. по 1865 р.) та Візантії і Австрії – мали вплив на Калімацький кодекс (діяв у Молдавії з 1818 р. по 1865 р.), навіть, коли перед прийняттям Цивільного кодексу, право в двох провінціях мало сильний вплив канонічного права [2, с. 835].

Застосування цих кодексів у румунських провінціях впливало на законодавство французького та прецедентного права, що підготувало підґрунтя для прийняття Французького цивільного кодексу 1864 року.

В одній із своїх статей Корнелій Бризан, румунський суддя, член Європейського суду з прав людини, висловив свою думку щодо румунської цивільно-правової кодифікації XIX ст.: «Навіть, коли укладачі Цивільного кодексу Румунії хотіли зробити нововведення, вони завжди робили його під впливом французьких укладачів Цивільного кодексу Наполеона» [3, с. 98]. Перші професори права на нових факультетах в Ясах у 1859 році та у Бухаресті в 1860 році – навчалися в Західних країнах. У другій половині XIX ст. близько сотні румунських юристів одержали вчене звання докторів наук у французьких університетах, що мало великий вплив на використання французького права в Румунії.

Напередодні до Румунського цивільного кодексу було прийнято серію статутів, які базувалися на основі французького права щодо опіки, недієздатності та усиновлення дітей. У цей період Французький цивільний кодекс та комерційні кодекси були перекладені на румунську мову. Перекладений Комерційний кодекс був офіційно реалізований у провінції Валахії в 1840 році, положення якого були складені професійними суддями [2, с. 836].

Керівник держави принц Куза розпочав підготовку Румунського цивільного кодексу створенням комісії, що

складалася з консулатів Верховного суду та інших юристів, які готували проект кодексу у липні 1862 року. Комісія представила пропозиції законодавчим зборам у травні 1864 року. Принц Куза просив Державну раду розробити проект кодексу, який було підписано в листопаді 1864 року й опубліковано офіційною пресою в січні 1865 року та вступило в дію в грудні 1865 року [4, с. 31-36]. Новий кодекс був прийнятий під впливом французького та італійського цивільних кодексів у 1887 році.

Прийняття цивільного кодексу прискорювалося тому, що була нагальна необхідність уніфікації законодавства двох провінцій. Жодна із законодавчих систем провінцій не була придатною для модернізованого розвитку єдиної держави. Метою написання кодексу було створити нове національне законодавство та використати прогресивні європейські кодекси. За цих обставин ініціатори та укладачі використали передові джерела права в існуючих моделях західної Європи.

Цивільний кодекс Румунії був прийнятий за французькою структурою та більшість статей, а саме 1,914, були перекладені відповідно до положень Французького цивільного кодексу.

Зауважимо, Румунський цивільний кодекс прийнятий значною мірою відповідно до положень Французького цивільного кодексу, який не є буквальним перекладом Французького цивільного кодексу 1804 року. З однієї сторони, це не було прийняття інститутів теперішнього Французького цивільного кодексу, таких як поділ спільного майна подружжя та фізичне обмеження боржника; з іншого – деякі з цих положень були підтверджені іншими джерелами. Упорядники цивільного кодексу так врахували недоліки Французького цивільного кодексу. Цілий ряд положень Румунського цивільного кодексу перебували під впливом проекту Італійського кодексу та Бельгійського закону про іпотеку 1850 року. Також було декілька положень Румунського цивільного кодексу щодо сімейних правовідносин, зокрема, розлучення, опікунства та спадкування, які базувалися на старих румунських законах.

На відміну від Французького цивільного кодексу, стаття 1,912 Румунського цивільного кодексу скасувала положення Калімацького та Карагайського кодексів, що суперечили новому кодексу. Після швидкої підготовки цивільного кодексу мали місце незначні філологічні та фактичні помилки в першому виданні, а друге – опубліковано в квітні 1865 року.

Після прийняття кодексу зустрічалися критичні відгуки щодо його певних недоліків, несправедливий стан природної дитини та, зокрема, відсутність положень, що стосуються спадкового і сімейного права.

Невдовзі Цивільний кодекс вступив в силу, пропозиції були зроблені для його перегляду. Але у зв'язку з консервативним відношенням, що переважало до XIX століття, було прийнято тільки декілька незначних змін.

Після Першої Світової війни було досягнуто загально-го консенсусу на користь заміни цивільного кодексу, які вважалися застарілими. На додаток, виникла необхідність ще раз забезпечити єдиний закон по розширенню румунського цивільного кодексу в регіонах, що відійшли до Румунії після Першої Світової війни, зокрема, української Буковини та Бессарабії. Відповідно було достатньо різних пропозицій та ініціатив для реформи Цивільного кодексу. Проект кодексу «Цивільний кодекс Карла II» повинен був вступити в силу 1 січня 1941 року, однак відтермінований в силу на невизначений термін на другу половину січня 1941 року, коли закон був у процесі підготовки. Також не може вносити зміни до цивільного кодексу між світовими війнами у зв'язку з конфліктами у органах влади Румунії. Тому парламент держави зробив тільки часткові поправки до деяких положень, а інші відбулися шляхом створення нових нормативно-правових актів, зокрема, були прийняті в області права власності, статут, що стосувався обме-

ження права власності, права на житло, спільне володіння будинком та інше.

Цивільний кодекс в 1865 році залишався чинним під час цілого періоду комуністичного режиму з 1945 року по 1989 рік та «дожив» й до сьогодні. Ймовірно, у зв'язку з наміром підготувати заміну кодексу нові видання не були опубліковані. Останнє офіційне видання було видане у 1956 році під час комуністичного режиму. Комерційний кодекс 1887 року також не був формально скасованим, незважаючи на те, що більшість положень залишилися без практичного застосування.

Під час комуністичного режиму в Румунії коментар Цивільного кодексу був опублікований в підручниках та юридичній літературі.

У директивах лідера комуністичної партії М. Чаушеску – міністр юстиції, ініціював роботу над розробкою нового Цивільного кодексу. Перший проект не був опублікований, але поширений між юристами та обговорений комісією, головою якої був професор Статеску (міністр юстиції на той час).

Як і в інших східних країнах Європи, центральні суперечки стосувалися проведення розділової лінії між цивільним правом та економікою, що регулювали відносини між соціалістичними підприємствами, центральних планів і директивах. Важкість розв'язання цих проблем, а також застереження юристів, які були додані до традиційної концепції та інститутів Цивільного кодексу Румунії, можливо б пояснили, чому саме новий кодекс ніколи не був матеріалізований.

На відміну від Румунії, інші комуністичні країни Центрально-Східної Європи прийняли нові цивільні кодекси або внесли зміни до діючого законодавства. На відміну від Польщі та інших комуністичних країн Румунський цивільний кодекс 1865 року зберіг свою силу.

По відношенню до законодавства, в загальному, та до кодифікації цивільного права, ситуація багатьох європейських країн радянського блоку, на думку проф. Рене Санілевіці, виглядала наступним чином:

- деякі з них не мали цивільного кодексу. Наприклад, в Угорщині цивільне право містилося у раді законів [5, с. 9];
- інші мали писані статuti без кодексу та єдиного закону. У Чехословаччині діяв Австрійський цивільний кодекс та угорське звичаєве право, яке було чинним на словацьких землях. [6, с. 1-5]. Ситуація в Польщі перед Другою Світовою війною була описана як «Вавилонська вежа»: Французький цивільний кодекс був чинним в одній з центральних провінцій; німецьке Цивільне уложення на західних землях; російське право в східних регіонах та угорське звичаєве право в Цешинській Сілезії. Кодекс зобов'язання та торговий кодекс були прийняті в 1934 році;
- інша категорія країн, яка складалася з Румунії та Східної Німеччини [7, с. 2] мали цивільні кодекси, які були чинними перед Другою світовою війною. Інші комуністичні європейські країни радянського блоку – такі, як Угорщина, Польща та Східна Німеччина – також прийняли цивільні кодекси під час комуністичного режиму.

Відповідно до другого підходу, особливості відносин між соціалістичними підприємствами в окремих державах регулювались спеціальним господарським кодексом. Це рішення було прийнято Чехословаччиною та східними німецькими законодавцями. Таким чином, їхні цивільні кодекси регулювали тільки відносини між особами або соціалістичними підприємствами. Чехословаччина прийняла три абсолютні різні кодекси: Цивільний кодекс, Господарський кодекс та кодекс зовнішньої торгівлі. Цивільний кодекс не застосовувався в сфері господарського права. Це рішення вважалося компромісним, відтоді як це означало, що було три різні ланки договірної права [8, с. 108].

Досліджуючи це питання, французький вчений Рене Давид та інші спеціалісти в порівняльному правознавстві, зазначив, що цивільні кодекси прийняті комуністичними

державами залишалися вірними континентальній системі права. Також були деякі зміни, але в загальному, романо-германська система була збережена [9, с. 281].

У Румунії адаптація існуючого цивільного законодавства здійснювалися трьома шляхами :

-по-перше, було прийнято нові закони та внесені зміни до Цивільного кодексу. До них відносяться положення в ст. 6-447 першої книги кодексу щодо подружжя, розлучення, батьківства, встановлення батьківства (спорідненість), неповноліття, повноліття, заборона опікунства, що було прямо скасовано указом 31/1954 щодо фізичних та юридичних осіб й указом 32/1954; за допомогою нового сімейного кодексу було введено в дію Указ про погашення давності 1958 року, скасовано довгий термін позовної давності у тридцять років й встановлено порядок застосування трирічного терміну позовної давності та короткий – на 18 місяців для відносин між соціалістичними підприємствами.

Результатом націоналізації приватної власності та виробництва, а також колективізації сільського господарства з'явився новий вид власності – «соціалістичної власності». Стаття 5 Конституції Румунії проголошує соціалістичну власність як основу соціалістичного суспільства та її захист як одним з основних зобов'язань кожного мешканця. Проте, цей тип власності не було визначено цивільним кодексом та іншими нормативними актами. Господарські договори регулюються спеціальним статутом «Законом про господарські договори». Тут потрібно підкреслити, що господарські договори також вважалися спеціальною категорією, положення цивільного кодексу до них застосовувались частково.

- по-друге, деякі положення цивільного кодексу Румунії вийшли із вжитку через обмеження щодо приватної власності. Аналогічним чином, як результат знищення приватної торгівлі, комерційний кодекс втратив його практичне застосування.

- по-третє, інше важливе значення в адаптації цивільного кодексу було тлумачення цих положень з урахуванням основних принципів соціалістичного суспільства, закріпленому Конституцією Румунії. Наприклад, румунські суди використовували тези видатного французького юриста Франсуа Жене «за цивільним кодексом, а не по цивільному кодексу» в застосуванні правил цивільного кодексу соціалістичної державної власності. З іншої сторони, суди доводили правила соціалістичної державної власності виходячи із положень в Конституції, відповідно до яких соціалістична державна власність складає основу соціалістичного суспільства. Вони дійшли висновку, що державна власність є несумісна з інститутом обмеження: вимога

відшкодування (реституції) державної власності неврачалась ані з закінченням терміну давності (погашена давність), ані тривалого несприятливого приватного володіння (набувальна давність). З іншої сторони, як виправдання для терміну давності соціалістичної державної власності, суди посилались на статтю 1844 Цивільного кодексу, яка визначала виключення з обмежень реституції, що мають претензії на додаткові комерційні категорії. Інтерпретація цих положень у світлі конституційних принципів дозволяли зробити висновок, що державна власність була комерційною з передачею повноважень державі та могло здійснюватися тільки у відповідності із центральними планами і враховувати обмеження, передбачені законом.

Правова доктрина за комуністичного режиму неодноразово підкреслювала, що положення Цивільного кодексу, які не були скасовані, наділені новим «соціалістичним змістом» [10, с. 58]. Відтак, в якості додаткового пояснення стверджувалось, що Цивільний кодекс був розроблений відповідно до римського права та базувався на товарно-грошових відносинах. У той час не було ринкової економіки й соціалістична система була описана як ринкова економіка, до поки люди задовільняли свої щоденні потреби у придбанні товарів, тобто – укладання різних договорів. Навіть, якщо взаємодія між соціалістичними організаціями, регулюється централізованим плануванням й основана на товарних відносинах, а отже, і загальне договірне право положень Цивільного кодексу були застосовані в економічних договорах.

Після повалення Чаушеського режиму в 1989 році розпочато важливі зміни в правовій системі. Відповідно до нової Конституції 1991 року, приватна власність стала недоторканою. У рамках переходу до ринкової економіки було прийнято ряд законодавчих актів, спрямованих на демонтаж правової системи тоталітарного режиму, в першу чергу через скасування преференційних правил стосовно інституту «соціалістичної державної власності». Румунські юристи-правники переглянули ці зміни як ініціативні кроки повернення до Цивільного кодексу Румунії 1865 р. та інших законів, що відповідали йому [2, с. 836].

Висновки. Таким чином, у Румунії, що була створена внаслідок об'єднання кількох князівств прийнято новий цивільний кодекс у 1865 р. Основою для цивільного кодексу Румунії став французький цивільний кодекс 1804 р., з якого використано 2/3 статей. На відміну від інших країн колишнього радянського блоку Цивільний кодекс Румунії залишився чинним і в період існування комуністичної держави. Румунський цивільний кодекс із незначними змінами та доповненнями залишається чинним і на даний час.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кодекс Наполеона / В.Н. Захватаев – М.: Инфотропик Медиа, 2012.-с.396.
2. V.D. Zlatescu, I. Moroianu- Zlatescu, Le droit roumain dans le grand systeme romano – germanique, Revue Internationale de Droit Compare, 4, 1991, p. 835, p. 836.
3. Corneliu Birsan, La codification dans les pays en transition, exemple roumain // Le Rayonnement du droit codifié. Journées d'étude à l'occasion du bicentenaire du Code Civil, Paris, 2004, p. 98.
4. For details see *Tratat de Drept Civil*, vol. I, Partea Generala, P. Cosmovivi (coordinator), Editura Academiei Republicii Romania, Bucuresti, 1989, pp. 31-36.
5. Fr. Madl, Das erste ungarische Zivilgesetzbuch – das gesetz Spiegel der Geschichte der zivilrectlechen Kodifikation, in *Das Ungarische Zivilgesetzbuch in Fuenf Studien*, Budapest, 1963, p. 9.
6. S. Kratochvil, New Czechoslovakian civil Legislation, Bulletin of Czechoslovakian Law, 1-2, 1964, p.p. 1-5.
7. D. Lasok, The Code of Civil Law, Law in Eastern Europe, Polish Civil Law, 18(1), 1973, p. 2.
8. V. Knapp, Zur Auffassung des Zivilgestezbuches in der Tscechoslovkie, in *Questions of Civil Law Codification*, Budapest, 1990, p. 108.
9. R. David, Introduction, the structure and divisions of law, *International Encyclopedia of Comparative Law*, Vol. II, Chap. 2, p. 8; R. David, J. Brierty, Major Legal Systems in the World Today, London, 1985, p. 281.
10. Y. Eminescu, in *Tratat de Drept Civil al Academiei Republicii Socialiste Romania*, sub redactia Tr. Ionascu, Bucuresti, 1967, p. 58.